

Anna Błasiak

orcid.org/0000-0002-0824-2640

e-mail: anna.blasiak@ignatianum.edu.pl

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Kultura pedagogiczna rodziców jako czynnik sprzyjający kształtowaniu i wzmocnianiu rezyliencji u dzieci

Parents' Pedagogical Culture as a Factor in Shaping and Strengthening Resilience in Children

KEYWORDS

culture, parents' pedagogical culture, resilience; educational awareness, pedagogical knowledge

ABSTRACT

Socio-cultural changes, on the one hand, create development opportunities, and on the other hand, pose a threat and force the need for change. Modern man, in order to keep up with the pace of life, must respond to changes, adapt to them and actively participate in them. It becomes important for him/her to acquire new skills. Therefore, there are new expectations and requirements for families upbringing the youngest generation. In this perspective, the phenomenon of resilience is revealed, which can be a way of adapting to changing circumstances and foster openness to modification under the conditions of emerging barriers and unforeseen life events. The pedagogical culture of parents is a phenomenon that deserves special attention, since, depending on its level, it can contribute to the well-being and success in life and education of the child, or to its failure. The purpose of the article is to scientifically reflect on the pedagogical culture of parents in the context of the formation of resilience in children, which can be a source of building and maintaining their psychological resilience and well-being. The following research problem was formulated: how can the structural elements of parents' pedagogical culture contribute to the formation and strengthening of children's resilience? In order to achieve the formulated goal, a synthetic-analytical review of the literature relevant to the issue at hand was used. The analyses made primarily refer to J. Wilk's depiction of parents' pedagogical culture and psychological and pedagogical concepts of resilience.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

kultura, kultura
pedagogiczna
rodziców,
rezyliencja,
świadomość
wychowawcza,
wiedza
pedagogiczna

Przemiany społeczno-kulturowe z jednej strony stwarzają szanse rozwojowe, a z drugiej stanowią zagrożenie i wymuszają konieczność zmiany. Współczesny człowiek, aby nadążyć za tempem życia, musi reagować na zmiany, adaptować się do nich oraz aktywnie w nich uczestniczyć. Ważne staje się nabycie nowych umiejętności. Dlatego pojawiają się nowe oczekiwania i wymagania związane z wychowaniem rodzinnym najmłodszego pokolenia. W tej perspektywie ujawnia się zjawisko rezyliencji (*resilience*), które może być sposobem na dostosowanie się do zmiennych okoliczności oraz sprzyjać otwartości na modyfikację w warunkach pojawiających się barier i nieprzewidywanych wydarzeń życiowych. Kultura pedagogiczna rodziców jest zjawiskiem, które zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ w zależności od jej poziomu może przyczyniać się do dobrostanu oraz sukcesu życiowego i edukacyjnego dziecka lub do jego niepowodzeń. Celem artykułu jest naukowa refleksja nad kulturą pedagogiczną rodziców w kontekście kształtowania rezyliencji u dzieci, która może być źródłem budowania i utrzymania ich psychicznej odporności i dobrostanu. Postawiono problem badawczy: W jaki sposób elementy strukturalne kultury pedagogicznej rodziców mogą przyczyniać się do kształtowania i wzmacniania rezyliencji dziecka? Dla realizacji postawionego celu zastosowano syntetyczno-analityczny przegląd literatury istotnej dla podejmowanej problematyki. Dokonane analizy odwołują się przede wszystkim do ujęcia kultury pedagogicznej rodziców przez Józefa Wilka oraz psychologicznych i pedagogicznych koncepcji rezyliencji.

Wprowadzenie

Przemiany cywilizacyjne, dokonujące się w różnych obszarach życia, z jednej strony stwarzają szanse rozwojowe, a z drugiej stanowią zagrożenie i wymuszają konieczność zmiany. Człowiek, aby nadążyć za tempem życia, które implikuje rozwój techniki i wiedzy oraz pojawianie się nowych faktów i zjawisk w dziedzinie kultury, musi reagować na zmiany, adaptować się do nich oraz aktywnie w nich uczestniczyć. Ważne staje się nabycie nowych umiejętności adekwatnych do współczesnej rzeczywistości. Dlatego pojawiają się nowe oczekiwania i wymagania związane z wychowaniem najmłodszego pokolenia, które zostają postawione przed środowiskami wychowawczymi, w tym także, a może przede wszystkim, przed rodziną. W tej perspektywie ujawnia się zjawisko rezyliencji (*resilience*)¹, które może być sposobem na dostosowanie się

1 Wioletta Junik (2012) zaproponowała, aby w naukowych publikacjach w języku polskim posługiwać się oryginalnym terminem *resilience* lub spolszczoną wersją „rezyliencja”, ponieważ w języku polskim nie ma terminu, który w pełni odpowiadałby istocie zjawiska. W artykule jest stosowana wersja „rezyliencja”.

człowieka do zmiennych okoliczności oraz sprzyjać otwartości na modyfikację w warunkach pojawiających się barier i nieprzewidywanych wydarzeń życiowych, gdzie ma miejsce konieczność podejmowania ryzykownych decyzji.

Celem artykułu jest naukowa refleksja nad kulturą pedagogiczną rodziców w kontekście kształtowania rezyliencji u dzieci, która może być źródłem budowania i utrzymania ich psychicznej odporności i dobrostanu. Postawiono problem badawczy: W jaki sposób elementy strukturalne kultury pedagogicznej rodziców mogą przyczynić się do kształtowania i wzmacniania rezyliencji u dziecka? Dla realizacji postawionego celu zastosowano syntetyczno-analityczny przegląd literatury istotnej dla podejmowanej problematyki. Dokonane analizy odwołują się przede wszystkim do kultury pedagogicznej rodziców w ujęciu Józefa Wilka (2021) oraz psychologicznych i pedagogicznych koncepcji rezyliencji.

Rezyliencja – siła radzenia sobie z trudnościami

Pojęcie rezyliencji (łac. *resilire* – odbicie, odskok, powrót do początku, uzyskanie równowagi) należy do pojęć wielowymiarowych i ma interdyscyplinarny charakter, występuje bowiem w wielu dyscyplinach, stąd jego różnorodna historia znaczeniowa. Pierwotnie termin ten zastosowano w psychologii w latach 50. XX wieku. Do dzisiaj trwa dyskusja dotycząca definiowania zjawiska oraz występują trudności z jego operacjonalizacją i pomiarem. Wśród polskich badaczy termin ten rozumiany jest jako prężność, sprężystość lub odporność psychiczna (Konaszewski, 2020; Błasiak i Dybowska, 2021).

W naukach społecznych w szerokim ujęciu rezyliencja traktowana jest jako zespół procesów, które przyczyniają się do prawidłowego funkcjonowania jednostki mimo niekorzystnych obiektywnie warunków do rozwoju i życia. Analizując genezę tego zjawiska i biorąc pod uwagę sposób opisu, wyjaśniania i wyznaczania granic, można wyróżnić różne koncepcje: rezyliencja jako cecha, proces i wynik. W pierwszej kolejności rezyliencję ujmowano jako cechę, właściwość, względnie trwałą zasób człowieka związany ze zdrowiem i skutecznym radzeniem sobie z trudnościami i przeciwnościami. Z czasem zaczęto rezyliencję ujmować jako dynamiczny proces, który odzwierciedla dobre przystosowanie, pozytywną adaptację osoby w doświadczanych przez nią zagrożeniach, mimo przeciwności. Proces ten obejmuje wzajemne oddziaływanie całego spektrum czynników ryzyka (tj. sytuacji, zdarzeń, kontekstów, które mogą zaburzać funkcjonowanie człowieka) oraz czynników chroniących (tj. zasobów, pozytywnych sił, sprzyjających aktywizacji zasobów odpornościowych i pozytywnej adaptacji, dobru funkcjonowaniu mimo negatywnych doświadczeń, wspomagających w radzeniu sobie z działaniem czynników ryzyka). Rezyliencja jest wówczas interaktywnym

konstruktem, który kształtuje się w trakcie rozwoju, dlatego jest procesem długotrwałym i wiąże się z rozwojem „mocnych stron” jednostki. Kolejne podejście mieści się w kategoriach wyniku, czyli rezultatu uwarunkowanego wieloma czynnikami jednostkowymi i środowiskowymi, które pozostają ze sobą w interakcji. Wszystkie wskazane sposoby definiowania rezyliencji mają dwa wspólne elementy: przeciwności i pozytywną adaptację (Konaszewski, 2020; Smulczyk, 2016; Rutkowska, 2015).

Warto również zwrócić uwagę na koncepcję pedagogiki wrażliwej na rezyliencję, która została opracowana przez Karola Konaszewskiego (2020). Wąskie znaczenie tej koncepcji dotyczy wiedzy edukacyjno-wychowawczej, której celem jest wspieranie adaptacyjnych procesów uczenia się i nauczania. Z kolei szerokie znaczenie obejmuje wiedzę o realizacji swoistej sztuki życia pośród wyzwań i niepowodzeń. U podstaw leży wzmacnianie osób poprzez procesy rozumienia samego siebie i wyjaśnianie rzeczywistości, wspieranie ich w procesach samostanowienia i podążania do rozwoju, by w obliczu wyzwań i kryzysów mogli funkcjonować w sposób zadowalający. Dlatego możliwe jest edukacyjno-wychowawcze wspieranie funkcjonowania człowieka w zależności od fazy życia, udzielanie pomocy w osiągnięciu jak najlepszych efektów indywidualno-społecznych, dobrostanu i zadowolenia z życia.

Jeżeli uznamy, że wspieranie jednostki w harmonijnym rozwoju jest priorytetowym zadaniem, to warto je rozpocząć od kształtowania *resilience*. Natomiast skuteczne radzenie sobie ze stresem przy użyciu adaptacyjnych strategii odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu i ma istotny wpływ na zdrowie i dobrostan [...]. Nauczyciele, edukatorzy i wychowawcy mogą i powinni podjąć świadome działania mające na celu budowanie *resilience* (Konaszewski, 2020, s. 253).

Kultura pedagogiczna rodziców – wieloaspektowa perspektywa zjawiska

Wychowanie rodzinne może przyczyniać się do budowania rezyliencji u dzieci, jeżeli rodzice będą świadomi tego zadania. W tym kontekście wskażę na możliwości tkwiące w kulturze pedagogicznej rodziców.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji opisujących pojęcie kultury pedagogicznej/wychowawczej rodziców, które należy do grupy pojęć złożonych i wieloczynnikowych, dlatego nie ma ono jednoznacznie ustalonego zakresu semantycznego. Trudność opisu wiąże się również z tym, że dla określenia kultury pedagogicznej używa się pojęcia świadomości wychowawczej². Wielu badaczy zauważa, że występuje

2 Przykładem takiego działania jest ujęcie świadomości wychowawczej rodziców przez Stanisława Kawulę (1975), który definiuje to zjawisko jako formę odzwierciedlania przez rodziców kwestii związanych

konieczność rozróżnienia pojęć kultury pedagogicznej i świadomości wychowawczej, ponieważ nie są one tożsame i nie oznaczają tego samego (Opozda, 2012).

Kluczową kwestią dla podjętej refleksji jest pojęcie kultury, które ma bogatą historię ukazującą jego ewolucję i zmiany znaczeniowe. Z perspektywy pedagogicznej pojęcie to odnosi się do greckiej *paidei*, całościowego wychowania człowieka z uwagi na przyjęty ideał, ma związek z rozwojem jednostki i grup społecznych (Opozda, 2012). Klasyczne ujęcie Bogdana Suchodolskiego wskazuje, że „kulturą jest całość kształt dobrodziejstwa ludzkości społecznie utrwalony i gromadzony w ciągu jej dziejów, wzbogacany stale nowymi dziełami twórczymi i pracą wszystkich społeczeństw” (1990, s. 156). Współcześnie Teresa Hejnicka-Bezwińska ujmuje kulturę wąsko „jako system czynności i wytworów, których podstawowym aspektem jest obecność znaczeń jako intersubiektywnie rozumianych sensów posiadających społeczną wartość i akceptację” (2008, s. 84). Stąd, jak podkreśliła Danuta Opozda (2012), relacja człowieka do kultury ma dwójaki charakter, ponieważ z jednej strony człowiek tworzy kulturę, zaś z drugiej kultura kształtuje człowieka i jakość jego życia. Kultura powinna pomagać człowiekowi osiągać pełne człowieczeństwo na etapie jej tworzenia oraz użytkowania.

W tej perspektywie wyłania się zjawisko kultury pedagogicznej, na którą

[...] wywierały piętno warunki dziejowe, społeczne, polityczne i kulturowe w szerokim tego słowa znaczeniu. O kształcie kultury pedagogicznej danej epoki decydowały tradycje wywodzące się z szerokich kręgów kulturowych Europy i innych kontynentów [...]. Również w dzisiejszej dobie można uznać, że kultura pedagogiczna jest nadal wypadkową doświadczeń i wiedzy wcześniejszych pokoleń, ale także podlega silnym uwarunkowaniom związanym z obecną kulturą globalną i zmianami społecznymi (Opozda, 2012, s. 95).

Z jednej strony mamy do czynienia z kulturą pedagogiczną (lub też kulturą wychowawczą) posiadaną przez określone osoby i grupy ludzi, a z drugiej z wzorcem kultury pedagogicznej, który ma swoje źródło w racjonalności naukowej i ma normatywny charakter. Pierwsza kategoria odnosi się do zespołu przekonań co do wychowania kolejnych pokoleń na bazie zasobów wiedzy potocznej społecznie dystrybuowanej i transmitowanej, a druga sytuacja odnosi się do badaczy, którzy zmierzają do wypracowania określonego wzorca kultury pedagogicznej na podstawie wiedzy naukowej (Opozda, 2012).

Model/wzorzec kultury pedagogicznej to swoisty konstrukt teoretyczny, stan pożądaný o normatywnym zabarwieniu, do którego należy dążyć, będący jednocześnie odbiciem realnej rzeczywistości, stanu kultury pedagogicznej (Doniec, 2008). Henryk

z wychowaniem własnych dzieci. Według autora świadomość wychowawcza to określony zasób wiedzy pedagogicznej rodziców, głównie potocznej, posiadany system wartości i ocen w kwestiach wychowawczych, praktyczne postępowanie wychowawcze wynikające z osobistej wiedzy rodzicielskiej.

Cudak (1997, s. 28–34) opracował model kultury pedagogicznej rodziców, który zawiera osiem elementów, obejmujących podstawowe i pożądane jego treści: wiedza o wychowaniu i rozwoju fizycznym i psychicznym dziecka; świadomość swojej roli wychowawczej; uznawane i realizowane wzory wychowawcze; życzliwość w stosunku do dzieci i młodzieży oraz wrażliwość na ich potrzeby; poczucie odpowiedzialności za losy młodego pokolenia; doskonalenie wiedzy i umiejętności pedagogicznych; umiejętność stosowania wiedzy pedagogicznej w działaniu wychowawczym; współpraca rodziców ze szkołą i innymi sytuacjami wychowawczymi oraz wspomaganie podejmowanych przez nie działań. Renata Doniec uważa, że opracowanie uniwersalnego modelu wzorca kultury pedagogicznej rodziców „jest niemożliwe, a przynajmniej bardzo trudne, w czasach tak gwałtownych przemian oraz silnych różnicowań społecznych i kulturowych jak dzisiaj, chociaż refleksja taka jest bardzo potrzebna w programach edukacji prorodzinnej” (2001, s. 209).

Wiodącym i niejako źródłowym stanowiskiem w kwestii kultury pedagogicznej jest koncepcja Janiny Maciaszkowej (1980), która ujmowała kulturę pedagogiczną społeczeństwa, w tym również rodziny, jako ogół wartości intelektualnych, społecznych, estetycznych, z których wynika zdolność do reagowania w sytuacjach wychowawczych, zgodnego z potrzebami dziecka, określoną przez wiedzę, system wartości, norm i modeli zachowania, połączoną ze świadomością celów wychowania i umiejętnością działania wychowawczego w zakresie metod i środków wychowawczych. Do elementów strukturalnych zaliczyła autorka: wiedzę dotyczącą dziecka (naukową wiedzę pedagogiczną, ugruntowaną i sprawdzalną), świadomość celów i zadań wychowawczych; emocjonalny (życzliwy) stosunek do innych; umiejętność działania korzystnego dla drugiego, a szczególnie dziecka. W tym ujęciu upowszechnianie kultury pedagogicznej dokonuje się poprzez instytucje opiekuńcze, wychowawcze i oświatowe na drodze przekazu wiedzy i procesu kształtowania umiejętności wychowawczych. Wiedza według Maciaszkowej (1980) ma funkcję informacyjną i regulacyjną.

Kultura pedagogiczna rodziców jest również obecna w refleksji i badaniach Ireny Jundziłł, Jadwigi Izdebskiej, Henryka Cudaka, Mariana Grochocińskiego, Stanisława Kawuli, Józefa Wilka, Mikołaja Winiarskiego, Małgorzaty Bereźnickiej.

Składniki strukturalne kultury pedagogicznej rodziców na przykładzie koncepcji Józefa Wilka a możliwości budowania rezyliencji u dzieci

Elementy strukturalne kultury pedagogicznej rodziców są ze sobą powiązane, tworzą spójną całość i wpływają na przebieg i efekty procesu wychowania w rodzinie, w tym na kształtowanie osobowości najmłodszego pokolenia. Dlatego w ten

obszar działalności rodzicielskiej wpisuje się też możliwość świadomego kształtowania i wspierania rezyliencji. Chodzi tutaj o wykształcenie umiejętności, które „pozwolą na efektywne radzenie sobie ze stresem przez wyuczone zachowania, sposoby myślenia i działania” (Konaszewski, 2020, s. 253).

W koncepcji Wilka (2021) na kulturę pedagogiczną rodziców składa się: świadomość wychowawcza, która powiązana jest z odpowiedzialnością, umiejętność nawiązywania relacji wychowawczej, wiedza pedagogiczna, której syntezą są określone zasady pedagogiczne oraz umiejętność stosowania metod i środków wychowawczych.

Świadomość w ujęciu ogólnym wiąże się z tym, że będąc osobą, jest się świadomym siebie, tego, co się czyni, i skutków, jakie z działania mogą wynikać. Świadomość wychowawcza rodziców według Wilka (2021) w ścisły sposób łączy się z odpowiedzialnością – za życie dziecka, jego rozwój, wychowanie i socjalizację, czyli decyduje o realizacji ról rodzicielskich. Rodzice powinni wiedzieć, że ich działanie i zaniechanie działania w odniesieniu do swojego dziecka pociąga za sobą określone skutki w jego postawie, zachowaniu i funkcjonowaniu. Świadomość wychowawcza w wielu badaniach traktowana jest jako wspólny mianownik dla szczegółowych zagadnień związanych z oddziaływaniem wychowawczym rodziców i ich skutecznością lub błędem wychowawczym (Opozda, 2012).

Irena Jundziłł (1980), analizując zjawisko świadomości wychowawczej, wskazała, że jest to intelektualny wymiar kultury, obejmujący uświadomienie celów wychowania, wiedzę o najmłodszym pokoleniu i procesie jego rozwoju oraz o możliwościach świadomego działania w tym zakresie. Z kolei dla Sławomira Cudaka (2007) świadomość wychowawcza to wewnętrzna refleksja, dotycząca wychowania i relacji między wychowawcą a wychowankiem, rodzicem a dzieckiem, metod, celów wychowawczych, warunków rozwojowych, opiekuńczo-wychowawczych, socjalizacyjnych, jak również skutków tych zachowań rodzicielskich.

Danuta Opozda (2012) w swoich analizach wskazała, że utożsamianie świadomości wychowawczej tylko z wiedzą czy opiniami i poglądami na temat wychowania prowadzą do pewnego rodzaju redukcjonizmu. Autorka wyróżniła świadomość wychowawczą introspekcyjną i percepcyjną. Introspekcyjny poziom oznacza, że „dorosły subiektywnie i aktualnie doświadcza siebie jako wychowawcę i z tej perspektywy planuje, podejmuje decyzje i poddaje ocenie swoje działania” (s. 107). Nieustanne uświadamianie sobie faktu bycia wychowawcą wymaga ciągłej refleksji nad tym, jak w procesie wychowania działa rodzic, dlaczego działa i w jakim celu. Jest to zdolność psychiczna do zdawania sobie sprawy z własnych procesów myślowych w zakresie wychowania. W drugim, percepcyjnym wymiarze świadomość wychowawcza dopełnia się i nabiera kompletności, gdy zachodzi integrowanie informacji dotyczących otoczenia, które rodzic postrzega. To zdolność psychiczna do zdawania sobie sprawy ze zdarzeń zewnętrznych, z tego, co jest przedmiotem spostrzegania i doznawania, a co

zarazem jest ujmowane w kategoriach wychowawczych. Te dwa rodzaje świadomości wychowawczej wzajemnie się dopełniają. Według Opozdy (2012) wysoka świadomość wychowawcza rodziców w wymiarze introspektywnym i percepcyjnym łączy refleksyjne spostrzeganie i wyklucza bierność myślową oraz reaktywność w procesie wychowania. Świadomość wychowawcza jest atrybutem osoby, dotyczy subiektywnych odniesień i subiektywnego reprezentowania rzeczywistości w umyśle oraz rozumienia siebie w otoczeniu społecznym i pozaspołecznym. Te aspekty wskazują, że nie wystarczy, aby rodzic miał wiedzę o rezyliencji i jej budowaniu u dziecka, ale powinien mieć określone zasoby i kształtować również swoją rezyliencję.

Według Eweliny Świdrak (2013) wgląd rodziców w proces wychowania prowadzi w bezpośredni sposób do wychowawczego działania o charakterze celowym, planowanym i odpowiednio organizowanym, a także do kontrolowania własnych działań wychowawczych w aspekcie ich użyteczności, skuteczności i możliwości popełnianych błędów. Wówczas rodzic działa świadomie, wychowuje świadomie, co jest konsekwencją posiadania świadomości wychowawczej. Świadomy poznawczy wysiłek jest potrzebny w kontekście rozpoznania i dostrzegania dziecięcych zasobów, mocnych stron i sukcesów, które są podstawą do budowania rezyliencji u dziecka. Zadaniem rodziców jest pielęgnowanie poczucia sprawczości u dziecka i zaufania do własnych kompetencji. Będzie to możliwe, gdy rodzic będzie zaangażowany w sprawy dziecka i da mu przestrzeń do podejmowania własnych decyzji, eksperymentowania i ponoszenia konsekwencji oraz wyciągania wniosków z własnych działań, w tym z niepowodzeń.

Kolejnym elementem struktury kultury pedagogicznej rodziców według Wilka (2021) jest rodzicielska umiejętność nawiązywania relacji wychowawczej, oparta przede wszystkim na prawidłowej komunikacji, która z kolei sprzyja kształtowaniu więzi i kreowaniu właściwej atmosfery rodzinnej.

Koncepcja kształtowania przez rodziców relacji wychowawczej Wilka (2021) odnosi się do kilku czynników. Pierwszym jest dojrzała miłość rodzicielska powiązana z bliskimi i empatycznymi relacjami rodziców ze swoim dzieckiem. Świadoma miłość i wsparcie od rodzica to także ważny rodzinny czynnik chroniący i element kształtowania rezyliентnego dziecka (ang. *resilient child*). Z dojrzałą miłością rodzicielską wiąże się dbanie o zaspokajanie potrzeb dziecka i jego fizyczny dobrostan. Rodzice troszczą się, aby sprawowana opieka była optymalna, kreująca samodzielność i zaradność, by w każdej sytuacji dziecko sobie radziło. Chodzi o stawianie mądrych i koniecznych wymagań, dostosowanych do możliwości, zasobów, wieku i sytuacji, by dziecko nabierało zaufania do siebie i nabywało strategii radzenia sobie z przeciwnościami. Drugim elementem kształtowania relacji jest przychylność, czyli pozytywne emocjonalne nastawienie do dziecka, które jest podstawą we wspomaganiu jego rozwoju. Wiąże się to z dbaniem o poczucie bezpieczeństwa i zaspokajaniem innych emocjonalnych potrzeb. Trzecim czynnikiem jest „walka”, czyli gotowość rodzica na wystąpienie

konfliktu, ponieważ w relacji wychowawczej spotykają się indywidualności, które niosą odmienność poglądów, potrzeb itp. Jednak ma to być spotkanie bez agresji i przemocy, oparte na dialogu. Kolejny element to tolerancja ujmowana jako wyrozumiałość wobec dziecka, powiązana z empatią i akceptacją dziecka takim, jakie ono jest, co sprzyja rozwojowi samodzielności i autonomii dziecka oraz podejmowaniu przez niego inicjatywy. Dla budowania rezyliencji u dziecka ważne jest dostarczanie mu wspierających doświadczeń, a w sytuacjach, gdy napotyka trudności i samo sobie nie radzi, by otrzymywało rodzicielskie wsparcie. Istotne są też sukcesy dziecka dostrzegane i podkreślane przez rodziców w codziennym funkcjonowaniu. Ponadto dziecko nabywa strategii radzenia sobie z trudnościami z obserwacji innych, przede wszystkim rodziców. Rodzice mogą tutaj być wzorem określonych umiejętności, w tym proszenia o pomoc i jej przyjmowania, gdy zasoby potrzebne do rozwiązania sytuacji trudnej okazują się niewystarczające. Dziecko, które doświadczyło pomocy, buduje w sobie zaufanie do innych i świata. Ostatni wyróżniony przez Wilka (2021) czynnik budowania relacji wychowawczej to przewodnictwo, które polega na uczeniu wartości, zasad i norm oraz udzielaniu pomocy dziecku w poznawaniu świata i siebie (rodzice to przewodnicy o określonym autorytecie po świecie zewnętrznym i wewnętrznym). Dobra znajomość siebie dziecka i swoich emocji, co możliwe jest dzięki autoanalizie oraz refleksji nad sobą i swoim miejscem w otaczającej rzeczywistości, wydaje się dzisiaj niezbędnym narzędziem w budowaniu i wzmacnianiu rezyliencji. Rozwój samoświadomości u dziecka to ważne zadanie dla przewodników-rodziców wymagające czasu i zrozumienia. Interakcje z rodzicami od momentu narodzin pomagają dziecku odkryć, kim jest i czego potrzebuje. Rezyliencję u dziecka rodzice budują, towarzysząc mu i ucząc go rozpoznawania własnych potrzeb, dbania o nie i reagowania adekwatnie do nich. Wówczas ucą dziecko, że jest wartościową osobą, która ma prawo do własnych uczuć, może samo zaspokajać potrzeby i jest odpowiedzialne za swoje działania. Samoświadomość staje się podstawą kształtowania rezyliencji u dziecka, jest też drogą do właściwego poczucia wartości dziecka, dzięki któremu nie będzie się czuło bezsilne wobec trudności.

W perspektywie budowania rezyliencji wskazuje się, że utrzymywanie i kształtowanie właściwych relacji z najbliższymi ma kluczowe znaczenie dla radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Bliskie relacje z innymi sprzyjają zdrowiu psychicznemu i fizycznemu, ponadto zwiększają prawdopodobieństwo uzyskania wsparcia i pomocy od innych. Pozytywne relacje w rodzinie to czynnik chroniący, sprzyjający kształtowaniu bezpiecznego stylu przywiązania i poczucia przynależności do wspólnoty; opiekunowie zaspokajają potrzeby dziecka, okazują mu miłość i troskę, budują wysoki poziom nadziei podstawowej, czyli przekonania o tym, że świat jest przychylny człowiekowi.

Wiedza pedagogiczna jest kolejnym składnikiem kultury pedagogicznej rodziców w koncepcji Wilka (2021), ale również inni badacze, analizując zjawisko kultury

pedagogicznej, przywołują kategorię „wiedzy pedagogicznej” czy też „wiedzy o wychowaniu” (Opozda, 2012). Wiedza ta powinna być nabywana w zaplanowanym procesie edukacji rodziców (pedagogizacja rodziców). Tym bardziej że wyniki badań z tego zakresu wskazują, że działania wychowawcze oparte są najczęściej na modelu zaczerpniętym z rodziny pochodzenia, a nie na naukowej wiedzy (Bereźnicka, 2015). Ponadto wysoki poziom wiedzy pedagogicznej rodziców koreluje z wysokim poziomem osiągnięć szkolnych dziecka. Wiedza rodziców uczniów, którzy osiągają przeciętne wyniki w szkole, ma swoje źródła głównie w doświadczeniu rodzinnym i tradycji rodzinnej, a wiedza rodziców najsłabszych uczniów wynika z wiedzy potocznej, intuicyjnej, tradycji rodzinnych i naśladownictwa ich, przy czym są one najczęściej niekorzystne (Cudak, 1997). Kawula (1997) za szczególnie istotne obszary wiedzy (dla dorosłych wychowawców) uznał: znajomość udziału zadatków wrodzonych, możliwości i praw rozwojowych dzieci i młodzieży, ważności okresu dzieciństwa i młodości dla całego życia, roli i stymulującej funkcji aktywności dziecka: zabawy, nauki i pracy, treści z zakresu edukacji seksualnej, zainteresowań dziecka i praw do wykształcenia i awansu społeczno-zawodowego, zagrożeń cywilizacyjnych oraz form ich zapobiegania i zwalczania. W tym obszarze mieści się współczesna wiedza dotycząca rezyliencji jako względnie trwałej właściwości psychicznej dziecka i dorosłego jako kategorii cechy osobowościowej, która pomaga w skutecznym zmaganiu się z trudnościami życiowymi, sytuacjami stresującymi i pozwala na adaptację w zmieniającej się rzeczywistości (Konaszewski, 2020).

Umiejętność stosowania metod i środków wychowawczych to ostatni element prezentowanej koncepcji Wilka (2021). Istotną kwestią są tutaj kryteria doboru właściwej metody wychowawczej i środków, by optymalizować proces wychowania rodzinnego, który będzie sprzyjał wzmocnieniu rezyliencji. Błędne metody wywołują u dzieci skutki w postaci niewłaściwego zachowania. Ważne jest, aby metoda uwzględniała możliwości dziecka i jego zasoby; oddziaływała pozytywnie i wyzwalająco; była zapobiegawcza, ale nieblokująca jego samodzielności i samowystarczalności, umożliwiająca eksperymentowanie i wdrażanie własnych pomysłów i rozwiązań, ponadto aby kierowała uwagę dziecka na wartościowe zachowanie, powinna być też połączona z troską i zaangażowaniem rodzicielskim; opierała się na rozmowie i wyjaśnianiu motywów; nadto uwzględniała własny przykład rodziców.

Zakończenie

Kultura pedagogiczna rodziców jest zjawiskiem, które zasługuje na szczególną uwagę pedagogów, ponieważ w zależności od jej poziomu może przyczyniać się do sukcesu życiowego i edukacyjnego najmłodszego pokolenia lub do jego niepowodzeń czy nawet patologii. Badacze problematyki kultury pedagogicznej rodziców wskazują

na określone skutki poziomu kultury pedagogicznej rodziców, które odnoszą się zarówno do teraźniejszości, jak i przyszłości ich dzieci. Kawula (2007) wskazał, że niski poziom kultury pedagogicznej rodziców w bliższej perspektywie (tj. osobowościowej) powoduje, że dzieci osiągają niski poziom osiągnięć szkolnych, prezentują obojętne lub/i negatywne postawy wobec szkoły i rodziny, niskie aspiracje kształceniowe, wybierają zawody o niższym prestiżu społecznym. Natomiast w dalszej perspektywie (tj. społeczno-pedagogicznej) determinuje on start życiowy i edukacyjny dziecka, może także hamować rozwój lub powodować jego nieharmonijny przebieg, zwiększa także podatność na zachowania dewiacyjne oraz zmniejsza szanse na sukces życiowy. Z kolei wysoki poziom kultury pedagogicznej rodziców w obszarze konsekwencji bliższych i dalszych przynosi skutki odwrotne do tych wymienionych powyżej. Dlatego można uznać kulturę pedagogiczną z jej elementami składowymi za istotny czynnik, który może budować i wzmacniać rezyliencję dziecka, dzięki której dziecko nabędzie strategii i kompetencji adaptacyjnych niezbędnych do funkcjonowania w zmiennej i niegościnniej rzeczywistości, co wzmocni jego odporność psychiczną i dobrostan. Badacze problematyki kultury pedagogicznej rodziców wskazują, że wiedza na jej temat powinna być popularyzowana w społeczeństwie, a szczególnie wśród rodziców i powinna dotyczyć wychowania rodzinnego w szerokim tego słowa znaczeniu, by podejmowane były kwestie najbardziej aktualne zgodne z oczekiwaniami i potrzebami.

Bibliografia

- Bereźnicka, M. (2015). *Kultura pedagogiczna rodziców w społeczeństwie informacyjnym*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Błasiak, A. i Dybowska, E. (2021). Wzmacnianie rezyliencji w rodzinie – współczesną potrzebą. *Roczniki Pedagogiczne*, 13(49), 59–72. <https://doi.org/10.18290/rped21134.6>
- Cudak, H. (1997). *Rola ośrodków nieszkolnych w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Cudak, S. (2007). Świadomość wychowawcza rodziców. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 6, s. 414). „Żak”.
- Doniec, R. (2001). *Rodzina wielkiego miasta. Przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Doniec, R. (2008). Kultura pedagogiczna rodziców w ponowoczesnej kulturze. W: B. Muchacka (red.), *Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania* (s. 207–220). Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Hejnicka-Bezwińska, T. (2008). *Pedagogika ogólna*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Jundziłł, I. (1980). *Rola zawodowa pedagoga szkolnego*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

- Junik, W. (2012). Teoretyczne i empiryczne podstawy wzmacniania rezyliencji (*resilience*) u dzieci z rodzin z problemem alkoholowym. *Dziecko Krzywdzone*, 11(3), 27–45.
- Kawula, S. (1975). Świadomość wychowawcza rodziców. *Stan aktualny, niektóre uwarunkowania i skutki oraz perspektywy*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kawula, S. (2007). Kultura pedagogiczna rodziców jako czynnik stymulacji rozwoju i wychowania najmłodszego pokolenia. W: S. Kawula, J. Brągiel i A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki* (s. 301–324). Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Konaszewski, K. (2020). *Pedagogika wrażliwa na resilience. Studium teoretyczno-empiryczne*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Maciaszkowa, J. (1980). *O współżyciu w rodzinie. Osobowość a spostrzeganie*. Nasza Księgarnia.
- Opozda, D. (2012). *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*. Towarzystwo Naukowe KUL. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- Rutkowska, M. (2015). Rezyliencja jako interdyscyplinarna kategoria analityczna i jej zastosowanie w pedagogice. *Studia i Badania Naukowe*, 9(1), 29–46.
- Smulczyk, M. (2016). Resilience a edukacja. Rola fenomenu skutecznej adaptacji w osiągnięciach szkolnych. *Forum Oświatowe*, 28(2), 203–222.
- Suchodolski, B. (1990). *Wychowanie mimo wszystko*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Świdrak, E. (2013). Świadomość wychowawcza we współczesnej rodzinie. Wydawnictwo KUL.
- Wilk, J. (2021). *Pedagogika rodziny*. Wydawnictwo Narracje.